

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

08

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 08 / ročník 2006 / 21. 4. 2006

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Ročenka konkurenceschopnosti ČR - Analýza

Příspěvek přibližuje stěžejní informace o **analytické části** Ročenky konkurenceschopnosti ČR, která je právě vydávána jako společný výstup dvou výzkumných pracovišť – Centra ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu a Národního observatoře zaměstnanosti a vzdělávání. Text seznamuje se strukturou publikace a přináší rovněž klíčové výzvy pro zlepšení konkurenceschopnosti české ekonomiky uvedené za jednotlivé výzkumné komponenty.

strana

1. Úvodem	1
Makroekonomická výkonnost a stabilita	1
Institucionální kvalita	2
Inovační výkonnost	2
Kvalita lidských zdrojů	3
2. Výzvy pro Českou republiku	4
Makroekonomická výkonnost a stabilita	4
Institucionální kvalita	5
Inovační výkonnost	6
Kvalita lidských zdrojů	7

Ročenka konkurenceschopnosti ČR 2005 - Analýza

1. Úvodem

V lednu tohoto roku vydala dvě pracoviště – Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu (CES) a Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání Národního vzdělávacího fondu (NOZV) – první část Ročenky konkurenceschopnosti České republiky 2005. Publikace zahrnuje široké spektrum ukazatelů umožňujících komplexní hodnocení vývoje a pozice české ekonomiky v rámci rozšířené Evropské unie.

Na tento výchozí přehled nyní navazuje ve stejné struktuře druhá část publikace nazvaná Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2005 (**Analýza**), která obsahuje hlubší rozbor jednotlivých pilířů konkurenceschopnosti s důrazem na její znalostně založené charakteristiky: institucionální kvalitu, inovační výkonnost a kvalitu lidských zdrojů. Předpokladem i výsledkem úspěšné konkurenceschopnosti je dlouhodobě udržitelná makroekonomická výkonnost a stabilita.

Kadeřábková, A. a kol.: Ročenka konkurenceschopnosti ČR 2005 - Analýza. Praha, Linde 2006, 318 stran (ISBN 80-86131-66-1).

Struktura ročenky je následující. První kapitola zahrnuje výchozí přehled nevýznamnějších analytických přístupů a získaných poznatků. Těžiště ročenky tvoří čtyři hlavní části s dílčími závěry. Publikace je zakončena formulací nejvýznamnějších výzev, kterým Česká republika čelí při přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Zájemce o podrobnější informace o výstupech ve zkoumané problematice je možno odkázat na web stránky CES a NOZV.

1.1 Makroekonomická výkonnost a stabilita

První část analýzy je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se věnuje růstové výkonnosti (měřené

vedle růstu hrubého domácího produktu rovněž alternativními ukazateli) a procesům reálné a nominální konvergence k průměrné úrovni EU. Druhá kapitola zkoumá vývoj odvětvové struktury české ekonomiky z hlediska hrubé přidané hodnoty, produktivity práce a zaměstnanosti. Kromě standardních metod strukturální analýzy je aplikován i přístup s využitím input-output tabulek. Třetí kapitola charakterizuje stranu nabídky a poptávky a makroekonomickou rovnováhu. Růstové faktory na straně nabídky se člení na růst práce, kapitálu a vývoj souhrnné produktivity faktorů. Makroekonomická rovnováha je analyzována především z hlediska vztahu národních úspor a domácích investic, včetně jejich dopadu na vnější rovnováhu.

Růst a konvergence (Vojtěch Spěváček, Růžena Vintrová, Václav Žďárek):

Kapitola ukazuje příčiny nízké růstové výkonnosti ve druhé polovině 90. let a faktory, které vedly ke zrychlení ekonomického růstu v letech 2001–2005. Zvláštní pozornost je věnována přílivu přímých zahraničních investic a rostoucímu vlivu podniků pod zahraniční kontrolou. Ekonomický růst je měřen nejen tradičním ukazatelem hrubého domácího produktu, ale i pomocí alternativních ukazatelů reálného důchodu. Ty berou v úvahu i vliv změn směnných relací v zahraničním obchodě a procesy prvotního a druhotného rozdělení důchodů se světem. Ukazatele reálného důchodu ukazují v případě České republiky dlouhodobě příznivější výsledky v celkové ekonomické výkonnosti než tradičně používaný ukazatel HDP. Proces reálné konvergence je měřen úrovní hrubého domácího produktu na obyvatele v paritě kupního standardu. Přibližování ekonomické úrovně České republiky k vyspělým zemím Evropské unie probíhalo v průběhu 90. let s velkými výkyvy. Obrat nastal v letech 2000–2005, kdy konvergence probíhá rychlým tempem. Souběžně s reálnou konvergencí postupuje konvergence nominální, při níž se sbližují cenové hladiny, míry inflace, úrokové míry a při přetrvávajícím velkém odstavu i mzdové úrovně.

Strukturální změny (Marek Rojíček):

Kapitola se zabývá vývojem odvětvové struktury české ekonomiky z hlediska hrubé přidané hodnoty a zaměstnanosti. Od makroekonomického pohledu vycházejícího ze základních výrobních sektorů analýza postupuje k jednotlivým odvětvím, přičemž podrobněji je strukturovaný zpracovatelský průmysl. Pozornost je věnována především vývoji produktivity práce. Srovnávání je prováděno jak v časové řadě, tak v rámci vybraných zemí EU. Kromě analýzy na úrovni jednotlivých sektorů a odvětví je zvýšená pozornost věnována seskupením aktivit podle úrovně technologické a znalostní náročnosti ve zpracovatelském průmyslu a ve službách. Vedle odvětvového pohledu je uplatněn i pohled produktový u vývoje dovozu a vývozu high-tech produktů. Kromě standardních metod strukturální analýzy je aplikován i přístup s využitím input-output tabulek. Bylo provedeno srovnání multiplikátorů produkce, které jsou důležité pro analýzu vlivu jednotlivých odvětví na výkon celé ekonomiky, mezi roky 1995 a 2002 a

také mezi vybranými zeměmi. Také zde bylo využito členění aktivit podle technologické a znalostní náročnosti. Pro vymezení odvětvových celků, které jsou důležité mj. pro šíření technologií, znalostí a inovací v ekonomice, byla využita klastrová analýza založená na matici koeficientů komplexní spotřeby.

Nabídka, poptávka a stabilita (Mojmír Hájek, Vojtěch Spěváček, Václav Žďárek):

Kapitola zkoumá faktory, které ovlivnily růst hrubého domácího produktu na nabídkové a poptávkové straně a jejich dopady na makroekonomickou stabilitu. Analýza růstových faktorů na straně nabídky bere v úvahu růst práce, kapitálu a vývoj souhrnné produktivity faktorů a potvrzuje, že růst české ekonomiky byl z převážné části zabezpečován růstem souhrnné produktivity. Vývoj na trhu práce byl v letech 1996–2004 charakterizován celkovým poklesem zaměstnanosti a teprve v roce 2005 se situace na trhu práce začala zlepšovat. Na straně poptávky se česká ekonomika vyznačovala tím, že dlouhodobě domácí poptávka (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) rostla rychleji než domácí nabídka (HDP) a přitom se nezhoršovala vnější nerovnováha. To bylo způsobeno příznivým vývojem směnných relací. Teprve v roce 2005 se situace v důsledku zhoršených směnných relací mění. Hodnocení makroekonomické stability je založeno na vztahu domácí nabídky a poptávky a na vztahu národních úspor a domácích investic, který se projeví v saldu běžného účtu platební bilance. Detailnější pohled na vztah úspor a investic podle základních institucionálních sektorů ekonomiky ukazuje potenciální nebezpečí vyplývající z poklesu míry úspor domácností a klesajících úspor vládního sektoru.

1.2 Institucionální kvalita

Druhá část analýzy je rozdělena do dvou kapitol, z nichž první je věnována hodnocení kvality správy a druhá podmínkám podnikání, v obou případech jako snaha ukázat institucionální kvalitu ČR a EU. V obou kapitolách jsou použity jako výchozí materiály výstupy programů Světové banky, doplněné o dílčí pohledy dalších specializovaných analytických institucí. Kapitola kvalita správy je rozšířena o srovnání v oblasti corporate governance. Institucionální kvalita je poměřena jednak s výší veřejných výdajů a jednak s indexy konkurenceschopnosti. Druhá kapitola je zaměřena na hodnocení pozice ČR v oblasti podmínek podnikání nejen v rámci EU, ale i v širším mezinárodním srovnání. Hodnocení zahrnuje celou škálu charakteristik a výsledky jsou poměřovány ve vztahu k dalším ekonomickým a institucionálním ukazatelům: úrovni daňové zátěže, indexu ekonomické svobody a úrovni korupce.

Kvalita správy (Milan Žák, Petr Kavalíř):

Hodnocení a měření kvality správy vychází z více jak desetiletých údajů publikovaných v projektu Světové banky pod názvem Governance Matters doplněných o celou řadu zdrojů navazujících. Cílem je vyhodnotit kvalitu správy České republiky, a to jak v rámci tranzitivních ekonomik, tak i v rámci celé EU. Použitý souhrnný index kvality správy je založen na hodnocení následujících oblastí: kvalita demokracie, politická stabilita, efektivita vlády, míra regulačního zatížení, kvalita právního řádu a míra kontroly nad korupcí. Ve všech těchto oblastech jsou použita doplňková šetření z jiných zdrojů

vesměs potvrzující uvedená hodnocení. Samostatně je ve druhé podkapitole řešena problematika corporate governance. Je popsána struktura správních orgánů, jejich právní odpovědnost a je provedeno srovnání ČR s vybranými zeměmi EU. Rovněž jsou naznačeny cesty budoucích možných řešení. Závěrečná podkapitola se zabývá dynamikou institucionálních změn nových členských zemí EU jednak ve vztahu k výši veřejných výdajů měřených jako procento z HDP a jednak jejím vztahem k indexu konkurenceschopnosti každoročně publikovaným Světovým ekonomickým fórem. Výsledky vedou k rozdělení nových členských zemí EU na dvě skupiny a v konečných důsledcích i ke směřování k různým typům kapitalistické společnosti.

Podmínky podnikání (Anna Kadeřábková, Václav Šmejkal):

Kapitola prezentuje výsledky šetření Světové banky za rok 2005 realizovaného v rámci projektu Doing Business s důrazem na hodnocení pozice České republiky v rámci EU i v širším mezinárodním srovnání. Podmínky pro podnikání jsou hodnoceny zejména podle charakteristik regulační zátěže a jejích dopadů na podnikání. Struktura kapitoly sleduje deset ukazatelů podmínek podnikání zahrnutých do projektu v roce 2005, tj. vznik a zánik podniku, udělování povolení, vynutitelnost plnění smluv, ochranu investorů, registraci vlastnictví, získávání úvěru, přijímání a propouštění pracovníků, zahraniční obchodování, platbu daní. Každá subkapitola obsahuje výchozí srovnání podmínek v příslušném ukazateli. V další části jsou podrobněji hodnoceny charakteristiky dílčích složek jednotlivých ukazatelů s objasněním specifík právní úpravy České republiky v daných oblastech a s prezentací případných již realizovaných, předpokládaných či doporučených změn zaměřených na zlepšení kritických míst. Poslední kapitola uvádí souhrnný přehled výsledků zemí EU ve sledovaných základních deseti ukazatelích podmínek podnikání a pro Českou republiku rovněž v jejich dílčích složkách podle úrovně kvality. Dále jsou prezentovány vztahy mezi kvalitou regulace a dalšími ekonomickými a institucionálními ukazateli: úrovní daňové zátěže, indexem ekonomické svobody a úrovní korupce.

1.3 Inovační výkonnost

Třetí část analýzy je rozdělena do tří kapitol. První zahrnuje hodnocení charakteristik kvalitativně založené konkurenční výhody s využitím komplexního analytického rámce. Odlišeny jsou zdroje výhody a technologických znalostí a klíčové složky konkurenceschopnosti (s důrazem na význam zapojení firem z hostitelských zemí do nadnárodního hodnotového řetězce). Navazující druhá kapitola s využitím konceptu národního inovačního systému podrobněji analyzuje vstupy (finanční a lidské zdroje, včetně specifických předpokladů) a výstupy inovační výkonnosti (zejména na základě výsledků šetření inovací). Třetí kapitola hodnotí charakteristiky informační společnosti zejména podle relativního významu výdajů na ICT, kvality související infrastruktury, nabídky služeb a využití aplikací u klíčových typů subjektů od makroekonomické po podnikovou úroveň.

Konkurenční výhoda (Anna Kadeřábková):

Mezinárodní srovnání je založeno na analytickém rámci matice a diamantu konkurenční výhody, který

zohledňuje dosaženou úroveň ekonomického a znalostního rozvoje při hodnocení adekvátnosti politických opatření. Matice specifikuje konkurenční výhodu jako nákladově vs. kvalitativně založenou a inovační kapacitu jako založenou na vnějších vs. vnitřních technologických znalostech. Pozice zemí jsou dále specifikovány podle fází rozvoje konkurenceschopnosti (tažené výrobními faktory, efektivností nebo inovacemi) a způsobu využití znalostí (pasivní technologický transfer, přizpůsobení lokálním potřebám, vlastní inovační kapacita). Diamant konkurenční výhody podrobněji hodnotí pozice zemí (v zásadě vymezené maticí) podle čtyř pilířů se souborem čtyř dílčích ukazatelů rozlišených podle jejich úlohy při dosažení kvalitativně založené konkurenceschopnosti. Pozornost je věnována rozvoji výrobních technologií, úplnosti hodnotového řetězce, kvalitě prostředí a rozvoji vazeb a interakcí. Specifická pozornost je věnována úloze technologického transferu v globálním hodnotovém řetězci v případě nových členů EU. Analytické výsledky v EU-25 jasně ukazují rozdíly mezi zeměmi při dosahování cílové úrovně inovačně založené konkurenceschopnosti, což přináší řadu dalekosáhlých politických implikací při snaze o zvýšení efektivnosti a účinnosti podpůrné inovační politiky.

Vstupy a výstupy inovační výkonnosti (Anna Kadeřábková, Karel Müller):

Hodnocení využívá koncepcí národního inovačního systému, která orientuje analýzu na akademickou vědu a její vzdělávací funkci, podnikovou sféru a její inovační potenciál a regulativní politiku zaměřenou na vytváření a správu infrastruktury pro podporu inovací. Analýza vstupů zahrnuje problematiku národního systému výzkumu a vývoje, charakterizuje dynamiku a strukturální změny sektorů výzkumu a vývoje a specifické problémy jejich vnitřního členění i vzájemných interakcí. Při rozboru jsou využity dostupné mezinárodní databáze a charakterizovány metodologické souvislosti používaných ukazatelů (Frascati manuál). Do okruhu vstupů jsou začleněny i širší souvislosti ovlivňující inovační výkonnost jako je dostupnost špičkových kvalifikovaných pracovníků, úroveň vědecké a technické činnosti, rozsah a dynamika veřejných výdajů na výzkum a vývoj, spolupráce vysokých škol s podniky a dostupnost rizikového kapitálu pro inovující firmy. Inovační výstupy jsou charakterizovány pomocí inovační výkonnosti firem, jejichž analýzu umožňují pravidelná statistická šetření o inovacích v členských zemích EU a další dílčí šetření inovací, která byla provedena v ČR. Při rozboru jsou také uplatněny odkazy na specifické koncepční a metodické problémy statistického sledování a měření inovací (Oslo manuál).

Informační společnost a ICT (Josef Basl, Jan Pour):

Kapitola v úvodu vymezuje pojetí informační společnosti a možnosti měření její kvality. Analyzuje dosažený stav informační společnosti v České republice na základě vybraných charakteristik vzhledem k ostatním zemím, především v rámci EU-25. Kapitola využívá šestnácti vybraných ukazatelů, z jejichž hodnot vyplývá převážně lepší postavení ČR v oblasti infrastruktury, zejména telekomunikací a mobilních zařízení oproti využití internetových služeb a aplikací elektronického podnikání. V další části je analyzován stav a předpokládaný nárůst poptávky na ICT trhu v České republice a dalších

nových členských zemích EU, a to podle objemu poptávky po prostředcích a projektech infrastrukturálního charakteru, např. bezpečnostních technologiích, a objemu poptávky v segmentu progresivních aplikací ICT a informatických služeb, jako je např. outsourcing, systémová integrace. Srovnávána je struktura poptávky v ČR a některých původních zemích EU. Analýza nabídky na ICT trhu je orientována výlučně na český trh a jeho vývoj, především zhodnocení současné nabídky služeb několika desítek jejich předních poskytovatelů. Analýza poptávky i nabídky vychází z údajů předních analytických společností, zejména IDC. Poslední část kapitoly se věnuje klíčovým předpokladům pro efektivní využití ICT na podnikové úrovni a dále pak specifickým podmínkám a nárokům pro nasazení a využití ICT v podnicích malé a střední velikosti.

1.4 Kvalita lidských zdrojů

Čtvrtá část analýzy je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se zabývá hodnocením úrovně znalostí a dovedností patnáctileté a dospělé populace, zkoumá počítačovou gramotnost obyvatelstva. Dalším problémovým okruhem je flexibilita populace, zejména profesní a geografická migrace. Druhá kapitola analyzuje účast mládeže na sekundárním a terciárním vzdělávání a účast dospělé populace na jednotlivých formách dalšího vzdělávání. Specifická pozornost je věnována rozhodujícím faktorům ovlivňujícím míru účasti na dalším vzdělávání. Je vyhodnoceno také podnikové vzdělávání a investice do vzdělávání. Třetí kapitola zkoumá vybavenost technologicky náročných odvětví lidskými zdroji, jejich profesní a kvalifikační úroveň a příliv absolventů terciárního vzdělání, zejména technických a přírodovědných studijních oborů. Je rovněž vyhodnocena kvalita terciárního vzdělávání.

Znalosti a flexibilita obyvatelstva (Zdeňka Matoušková):

Kapitola se v první části zabývá vzdělanostní strukturou obyvatelstva, souvislostí mezi podílem terciárně vzdělané pracovní síly a výší HDP. Vzdělanostní mobilita je analyzována prostřednictvím rozdílů v zastoupení terciárně vzdělaných mezi odcházejícími a vstupujícími na trh práce. Úroveň znalostí a dovedností patnáctileté populace je vyhodnocena na základě průměrné úrovně matematické, čtenářské, přírodovědné gramotnosti a schopnosti řešit problémy a podle podílu žáků, kteří dosáhli nejvyšších úrovní matematické gramotnosti. Obdobný přístup je aplikován při analýze znalostí a dovedností dospělé populace. Vyhodnocena je také počítačová gramotnost, pozornost je věnována vybavenosti domácností počítačem a přístupem k internetu. Je využito ukazatelů intenzity využívání internetu obecně a ve vazbě na věkové skupiny, je zhodnocena znalost jednotlivých počítačových programů. Úroveň podnikavosti populace je měřena zastoupením podnikatelů v ekonomice, jejich kvalifikační strukturou a podílem na zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích. Důležitým rysem pracovní síly se stává flexibilita, profesní a geografická mobilita. Tyto aspekty jsou obsahem závěrečné části kapitoly, stejně jako využívání pracovních úvazků na dobu určitou a zkrácených pracovních úvazků, které zvyšují flexibilitu pracovních sil.

Celoživotní učení (Věra Czesaná):

Kapitola je zaměřena na analýzu účasti mládeže na sekundárním a terciárním vzdělávání a dospělé

populace na dalším vzdělávání. Pozornost je věnována specificky jednotlivým formám dalšího vzdělávání. Účast na formálním vzdělávání dospělých na školách je analyzována ve vazbě na věkové a kvalifikační skupiny obyvatelstva. Účast na neformálním vzdělávání je zkoumána z hlediska jeho rozsahu a účelu, zvláštní pozornost je věnována zapojení nezaměstnaných do rekvalifikačních kurzů. Rozbor účasti na informálním vzdělávání se týká celkového rozsahu sebevzdělávání a rozdílu mezi kvalifikačními skupinami. Další část kapitoly podrobněji rozebírá vliv věku, vzdělání a bydliště na účast na dalším vzdělávání, zejména vliv profese. Je zkoumána účast osob zastávajících kvalifikačně náročná povolání na jednotlivých formách vzdělávání. Pozornost je věnována i vzdělávání, které zabezpečují podniky pro zaměstnance. Jsou analyzovány rozdíly v přístupech podle velikosti podniku, odvětvové příslušnosti, vlastnictví, je zkoumán i rozsah a věcné zaměření vzdělávání. Poslední část kapitoly se zabývá výdaji, které na další vzdělávání vynakládají podniky, ale zejména výdaji na počáteční vzdělávání obecně a výdaji na jednotlivé úrovně vzdělávání s využitím ukazatelů postihujících dílčí aspekty financování i jeho efektivnost.

Lidské zdroje pro znalostní ekonomiku (Věra Havlíčková, Zdeňka Šimová):

Kapitola se zabývá nejprve lidskými zdroji pro technologicky náročná odvětví zpracovatelského průmyslu. Je využito ukazatelů zaměstnanosti v technologicky náročném zpracovatelském průmyslu, její podíl na celkové zaměstnanosti je odděleně zkoumán pro vysoce technologicky náročná odvětví a středně technologicky náročná odvětví. Analýza je doplněna vnitřní strukturou zaměstnanosti v těchto odvětvích, podílem odborníků a techniků na zaměstnanosti a podílem terciárně vzdělané pracovní síly. Shodná metodika je využita i pro analýzu zaměstnanosti ve znalostně náročných službách, zejména technologicky náročných službách. Dále je zkoumána vybavenost ekonomiky ICT profesemi prostřednictvím podílu ICT zaměstnání na celkové zaměstnanosti a celková náročnost ekonomiky na ICT dovednosti. Pozornost je věnována také přílivu absolventů terciárního vzdělávání a zejména absolventů přírodovědných a technických oborů a doktorandů těchto oborů, kteří jsou zdrojem zaměstnanosti v kvalifikačně náročných činnostech. Kvalita terciárního vzdělávání je vyhodnocena ze dvou hledisek. Prvním je posouzení jeho schopnosti produkovat adekvátně vzdělané odborníky, druhým hlediskem je příspěvek k rozvoji vědy a k inovacím, doplňující je hledisko otevřenosti systémů terciárního vzdělávání vůči zahraničí.

2. Výzvy pro Českou republiku

2.1 Makroekonomická výkonnost a stabilita

V oblasti **makroekonomické výkonnosti a stability** se v letech 2000–2005 ekonomický růst České republiky zrychlil a stal se zdravější z hlediska růstových faktorů na straně nabídky a poptávky. Restrukturalizace a modernizace na nabídkové straně byla urychlena silným přílivem zahraničních investic, které posílily investice a vývozy, jež se staly tahounem růstu na poptávkové straně. Vstup do EU, uvolňující zbylé bariéry v zahraničním obchodě, se stal silným impulsem k růstu vývozu a urychlení temp růstu průmyslové výroby. Reálná konvergence

k průměrné úrovni EU se dostala na udržitelnou cestu. Česká republika se v rámci EU-25 zařadila do skupiny středně ekonomicky vyspělých zemí, před postkomunistické nové členské země s výjimkou Slovinska a před některé méně vyspělé „západní“ ekonomiky (Maltu, Portugalsko). Obrat byl umožněn růstem souhrnné produktivity faktorů, který byl v tomto období v mezinárodním srovnání mimořádně vysoký. Rychlý ekonomický růst však nemusí být dlouhodobě udržitelný v případě, že Česká republika nebude provádět reformy směřující k odstranění růstových bariér a nebude podporovat inovační aktivitu, výzkum a vzdělávání, včetně zlepšení celkových podmínek podnikání.

Prioritou strategie ekonomického rozvoje ČR je dosažení robustního **ekonomického růstu**, který by zajišťoval rychlý postup reálné konvergence a byl založen na zvýšení produktivity práce při vyšším využití volných zdrojů pracovních sil. Realizace této strategie je náročná a vyžaduje řadu reforem, které podpoří přechod ke znalostně založené ekonomice využívající kvalitativní růstové faktory. V tomto směru schválila vláda Národní Lisabonský program, který se soustřeďuje na pokračování reformy veřejných financí, vytváření prostředí stimulačního vědu, výzkum a inovace, na rozvoj infrastruktury a na zjednodušení regulací při zlepšování podnikatelského prostředí. Významnou výzvou pro Českou republiku je po jejím vstupu do Evropské unie přijetí společné měny, zejména otázka vhodného termínu vstupu do eurozóny i adekvátní výše měnového kurzu, která by neohrozila konkurenceschopnost země na straně jedné a nevedla k neúměrnému „zchudnutí“ na straně druhé. Stabilizační a „ukázněující“ vliv společné měny by měl přitom odpovídat i vyspělosti a stupni reálné konvergence domácí ekonomiky.

Konvergence České republiky k průměru EU bude stále větší měrou záviset na změně zdrojů konkurenceschopnosti, která byla až dosud především nákladová (cenová). Výhodou jsou zejména nízké pracovní náklady, které dosahují v nominálním vyjádření necelé třetiny průměrné úrovně zemí EU-25. To při zhruba dvouřetinové úrovni produktivity práce ve srovnání s průměrem EU umožňuje dosahovat méně než polovičních jednotkových pracovních nákladů, vztažených k HDP. Nízké jednotkové pracovní náklady podporují přelévání kapitálu ze zemí s dražší pracovní silou a umožňují efektivní konkurenci subdodavatelů, zapojujících se do širší dělby práce, zejména v napojení na podnikatelskou sféru Německa. Strategie usilující o dohnání vyspělých zemí EU však mění nároky na růstové faktory. Z pozice středně ekonomicky vyspělé země nebude dále možné zajišťovat robustní ekonomický růst převážně na základě nákladové (cenové) konkurenceschopnosti. Konkurence ještě „levnějších“ ekonomik jak z nově přistupujících zemí k EU (Bulharsko, Rumunsko), tak z evropských zemí mimo EU (Ukrajina, Rusko a další země SNS), především však všestranná a dravá konkurence Číny a dalších asijských zemí, činí takovou variantu neperspektivní. Výzvou se stává výrazná orientace na využívání kvalitativních konkurenčních výhod, spojených s rozšířením znalostně založené ekonomiky. Do tohoto procesu se česká ekonomika zapojila dosud nedostatečně. Historicky dané předpoklady dlouhodobých tradic industriálního rozvoje a vývoje vzdělanosti zde existují, avšak ve složitých podmínkách

předchozího půlstoletí byly do značné míry proplytvány. Navázat na tyto tradice a zapojit se naplno do inovačního proudu, vytyčeného pro EU Lisabonskou agendou, zůstává hlavní výzvou pro českou ekonomiku.

Hospodářská politika podporující růst musí být spojena s cílem **makroekonomické stability**, která je podmínkou vyváženého hospodářského vývoje, plné realizace růstového potenciálu a nominální konvergence, jež by vedla k hladkému vstupu České republiky do eurozóny. Relativně rychlý růst české ekonomiky v letech 2000–2005 byl v tomto směru doprovázen protichůdnými tendencemi. Česká republika musela doplňovat své vlastní zdroje větší mírou zahraničních úspor a trpěla vyššími deficity běžného účtu platební bilance. Velké veřejné investice do zanedbané infrastruktury a štědrá sociální politika vedly k vyšším deficitům veřejných rozpočtů. Na druhé straně se Česká republika vyznačovala nízkoinflačním prostředím, k němuž přispěla i monetární politika s klesajícími úrokovými sazbami a zhodnocující se korunou. Rizikovými faktory z hlediska budoucího vývoje jsou klesající míry úspor domácností a vládních institucí. Veřejné finance se jeví z hlediska makroekonomické stability české ekonomiky jako nejslabší místo hospodářského vývoje. Přetrvávající relativně vysoké schodky ve fázi rychlého ekonomického růstu jsou nebezpečné a jejich snížení vyžaduje reformu veřejných financí, opírající se především o relativní snížení výdajů. Růst úspor domácností by podpořila penzijní reforma a pozitivní reálné úrokové sazby. Podobně jako ve vyspělých zemích zaznamenala Česká republika v posledních letech silný růst úvěrů (především hypotečních) poskytovaných domácnostem. To bylo způsobeno relativně nízkými úroky a privatizací bank a jejich aktivnější politikou vůči domácnostem. Míra zadluženosti domácností je stále z hlediska mezinárodního srovnání s vyspělými zeměmi nízká. Nicméně existuje riziko nevyváženého vývoje aktiv a pasiv domácností, které by mohlo zhoršit makroekonomickou rovnováhu.

2.2 Institucionální kvalita

Extrémně nízká úroveň **institucionální kvality** obecně velmi nepříznivě ovlivňuje ekonomickou výkonnost země stejně jako efektivnost inovačních a vzdělávacích systémů a vstupů. Zlepšení institucionální kvality je však dlouhodobější proces a příznivý posun ve vnímání jeho výsledků bude do značné míry odrážet i dlouhodobější a výraznější zlepšení samotné ekonomické výkonnosti. Nicméně řada opatření může být realizována poměrně rychle a vykazovat brzké přínosy, a to zejména v oblasti kvality podnikového prostředí. Oproti tomu např. náprava vnímání korupce ve společnosti realizací účinných protikorupčních programů je nepochybně spíše během na dlouhou trať, podobně jako zlepšení hodnocení kvality veřejných institucí a v jejím rámci problémové výkonnosti vlády. Velkou výzvou představuje v oblasti kontroly korupce v České republice zejména sféra činnosti politických stran a průhlednosti veřejných soutěží.

Při obecné shodě o vlivu institucionálního prostředí na výkonnost ekonomiky a její konkurenceschopnost se jeví jako prvotní a nejdůležitější výzvou pro českou společnost nezbytná kultivace celkového **institucionálního prostředí** tak, aby konvergovalo k úrovni nejvyspělejších evropských ekonomik. To

vyžaduje v dlouhodobém horizontu výrazné, velmi široce pojaté institucionální změny mající v konečných důsledcích charakter institucionální reformy. Tato institucionální reforma by neměla zahrnovat pouze nápravu nejvýraznějších negativních institucionálních charakteristik, kterými jsou v ČR korupční prostředí (zejména oblast veřejných zdrojů a proces tvorby politických rozhodnutí) a kvalita právního systému spočívající především v posílení nezávislosti soudů, zvýšení kvality nové legislativy a zvýšení vymahatelnosti práva. To je otázka a problém krátkodobý, vyžadující okamžité řešení, i když samozřejmě i tyto oblasti spadají do celkového řešení zkvalitnění institucionálního rámce ekonomiky. Do komplexnosti nezbytných institucionálních změn spadá však zejména zvyšování efektivnosti vládnutí a kvality regulace. To vše v podmínkách, kdy stát bude dlouhodobě garantovat demokratické prostředí a nezbytnou politickou stabilitu. Vzhledem ke skutečnosti, že i ve vyspělých evropských ekonomikách existují rozdílné modely kapitalistického uspořádání společnosti, jeví se účelným zaměřit nezbytné institucionální změny k napodobení těch zemí, které jsou ekonomicky nejúspěšnější a jsou nejlépe hodnoceny z hlediska konkurenceschopnosti. Mezi současnými modely kapitalismu v zemích EU-15 se nejúspěšnějším ukazuje severský sociálně demokratický model, následovaný modelem anglosaským a středoevropským.

V oblasti **corporate governance** se zlepšení odvíjí od požadavku na větší transparentnost a zprůhlednění správy a řízení společnosti. V české realitě to znamená výrazně zlepšit vymahatelnost obchodního práva včetně práva úpadekového. Další výzvou je kultivace pravidel a postupů nominačních procesů členů správních orgánů a dlouhodobá kultivace složení představenstev a dozorčích rad postavená na reálných potřebách spravovaných společností. Ty musí nahradit dosavadní převažující praxi, ve které vzniká i prostor pro nepotismus, klientelismus a politické vazby. To se týká především dozorčích rad, kde dlouhodobě přetrvává nízká finanční gramotnost znemožňující plnou funkčnost orgánů společnosti. Další výzvou je zvyšování kvality procesu odměňování v souvislosti s rostoucím právním uvědoměním a kvalifikací vrcholových manažerů, včetně opouštění mnohanásobného členství ve správních orgánech, a posílení zájmu o vzdělávání v oblasti corporate governance. V neposlední řadě je konkrétní výzvou zachycení současného pozitivního vývoje na evropských trzích, který spočívá v možnosti zakládat mobilní Evropskou obchodní společnost a v možnosti opustit dvoukomorový systém správy a přejít na jednokomorový anglosaský systém.

Zlepšení kvality **podmínek podnikání** je nezbytnou systémovou podmínkou poklesu korupčnosti prostředí i rozsahu šedé ekonomiky (a tím i zvýšení daňových výnosů). Umožňuje také efektivnější využití dostupných soukromých i veřejných zdrojů, výrazně usnadňuje rozvoj podnikatelských a inovačních aktivit, zejména v případě malých a středních firem a zvyšuje zaměstnanost. Všechny uvedené oblasti jsou v České republice podporovány řadou specifických programů s nemalými finančními zdroji. Jejich účinnost by však nepochybně byla výrazně zvýšena především zlepšením samotné kvality podmínek podnikání. Příklad pobaltských zemí ukazuje, že i ekonomicky méně rozvinuté a dědictvím socia-

listické minulosti zatížené nové členské země EU jsou schopny v relativně krátkém období dosáhnout v této oblasti výrazných úspěchů. Žádoucí je zaměřit se nejprve na oblasti, kde lze potřebné změny provést relativně rychle a s nižšími náklady, souběžně přitom připravit hlubší a časově náročnější systémové změny zahrnující komplexní právní úpravy. Nejúčinnější cestou ke snížení časové náročnosti a (nepřímých) nákladů v procedurách souvisejících s podnikáním je minimalizace účasti soudů, a to na případy sporů neřešitelných soukromými ujednáními.

2.3 Inovační výkonnost

Hodnocení zdrojů a výsledků kvalitativně založené **konkurenční výhody** ukazuje na výrazné rozdíly mezi zeměmi EU-25. Současně se projevuje silné zaostávání znalostně méně vyspělé skupiny (EU-13) za skupinou rozvinutějších členských zemí. Pro Českou republiku platí podobné strukturální charakteristiky konkurenční výhody jako pro ostatní země EU-13, i když úroveň rozvoje patří mezi nimi k nejvyšším. Tyto národní rozdíly vyžadují odpovídající přizpůsobení pojetí, nástrojů a opatření podpůrných politik tak, aby odpovídaly vyspělosti konkurenční výhody v dané ekonomice. Při jejich nevhodném zaměření, které se projevuje např. mechanistickým přebíráním zkušeností zemí s výrazně vyspělejší úrovní, se zvyšuje tendence k neefektivnosti vynakládaných prostředků. Země s méně rozvinutou kvalitou konkurenční výhody je zároveň nutno odlišit a podporu přizpůsobit podle zdrojů a rozsahu slabých stránek. Pokud jsou spíše výjimečné a zahrnují pouze dílčí fáze jednotlivých složek, podpora by měla být konkrétní a cílená specificky na jejich překonání. Pokud je celková úroveň kvality konkurenční výhody nízká, pozornost je třeba věnovat spíše systémovým podpůrným přístupům s co nejširším záběrem. Česká republika se nachází v uvedeném srovnání kvalitativních charakteristik konkurenční výhody v přechodové pozici. Průměrná kvalitativní úroveň patří v rámci EU-13 k nejvyšším, tj. základní předpoklady jejího rozvoje jsou vytvořeny. Chybí však zatím dostatečně účinný (systémový a zároveň důrazný) impuls výraznějšího posunu – otázkou je, jaké subjekty jsou pro jeho realizaci klíčové a jakými nástroji zvýšit intenzitu jejich působení.

Růst výkonnosti **národního inovačního systému ČR** je podmíněn jak růstem jeho jednotlivých prvků, tak zejména jejich strukturací. Jak ukazují srovnávací analýzy se situací v EU, je relativní rozsah klíčového faktoru inovační výkonnosti – výzkumu a vývoje – pod úrovní EU-25, avšak na čelném místě v nových členských zemích EU. To potvrzují i údaje o produkci vědeckých publikací. Příznivá je situace podnikového výzkumu, a to nejen v důsledku jeho silné pozice v celkovém systému výzkumu a vývoje, ale i s ohledem na dynamiku růstu zdrojů financování a dynamiku výzkumu v technologicky náročnějších oborech zpracovatelského průmyslu a služeb. Postupně se zlepšuje i nepříznivá situace výzkumu na vysokých školách. Radikálnější změny v tomto důležitém sektoru výzkumu a vývoje omezuje – kromě vnitřních problémů – zpomalený růst veřejných finančních zdrojů na výzkum a vývoj, na kterých je vysokoškolský sektor závislý. Problémem je zde zejména malý vliv podnikových finančních zdrojů na podporu výzkumu tohoto sektoru.

Poměrně příznivá situace se rýsuje v **inovační výkonnosti** podniků. Podíl inovujících firem je zatím pod průměrem EU-25, avšak na přední pozici ve skupině nových členských zemí. Příznivý je zejména vliv tržních faktorů na mobilizaci inovací produktů (poptávka po inovacích a schopnost realizovat produktové inovace). Slabinou je však malá vazba na organizace produkující vědění (výzkumné organizace, vysoké školy, konzultační firmy, patentový servis) a zejména nízká zainteresovanost bankovního sektoru na financování inovačních projektů. Hodnocení naznačuje, že současný profil domácí infrastruktury pro podporu inovací se osvědčil při adaptaci k disponibilním inovačním zdrojům (transfer kapitálu a technologií ze zahraničí), avšak vykazuje slabé kapacity pro jejich (tvůrčí) modifikaci k náročnějšímu technickému i marketingovému využití. Pro přechod k modifikujícímu profilu infrastruktury, jenž je typický pro menší a technicky vyspělé země EU, existují v ČR určité dispozice v úrovni vzdělání, v přípravě nových vědeckých sil v oblasti technických a přírodních věd a dynamice podnikového výzkumu v technicky náročných oborech. Problémy pro aktivaci tohoto přechodu zejména představuje větší otevřenost akademické vědy k inovačním tlakům a uplatnění účinnějších regulačních prostředků inovační politiky.

V podmínkách České republiky se charakter **informační společnosti** rychle vyvíjí v souvislosti se stále silnějším potenciálem informačních technologií. Technologická vybavenost na úrovni jednotlivců a zejména domácností je ale stále v mezinárodním srovnání (kromě mobilních zařízení) relativně slabší. Výrazně se však posiluje technologická infrastruktura v komerční sféře i v orgánech státní a veřejné správy. Častým problémem je ale nesoulad úrovně instalovaných a provozovaných technologií a jejich aplikací s kvalitou procesů a jejich optimalizace jak uvnitř těchto orgánů, tak v procesech externích komunikací s podnikatelskými subjekty a jednotlivými občany.

Informační služby jako speciální zboží, případně jako přidaná hodnota k základním produktům, se v českých firmách a státních institucích postupně stávají součástí obchodních a dalších aktivit. Nicméně obchod, včetně zahraničního, s informatickými produkty a službami je ve srovnání s vyspělými státy zatím méně významný. Na podnikové úrovni jsou stále silně významnými faktory připravenost uživatelské sféry i veřejnosti na využívání nových informačních služeb, funkcionality a integrace aplikací ICT. Jedním z častých problémů úrovně a efektivnosti využití ICT v podnicích je kvalita řízení ICT zatížená často neexistencí procesně orientovaného řízení, systému ukazatelů pro řízení provozu a rozvoje ICT, určení a respektování standardů atd. Specifický charakter informatiky má v České republice prostředí malých a středních podniků. Zatímco v oblasti infrastruktury jsou tyto podniky již převážně vybaveny na relativně vysoké úrovni, v oblasti aplikační se řešení soustřeďují spíše na zajištění běžného provozu na bázi standardních transakčních systémů. Na druhé straně je v tomto typu podniků velmi omezené nasazení a využití analytických aplikací, aplikací pro efektivní řízení a realizaci vztahů s obchodními partnery, případně další specifické aplikace, resp. aplikace s přidanou hodnotou.

2.4 Kvalita lidských zdrojů

Výsledky mezinárodního srovnání ukazují, že z hlediska **znalostí a dovedností**, měřených vzdělanostní strukturou obyvatelstva, je pro Českou republiku silnou výzvou nízký podíl obyvatelstva s terciární úrovní vzdělání a nízká vzdělanostní mobilita. Problémem českého vzdělávacího systému je omezená pozornost věnovaná aktivní práci s textem. Další výzvou představuje pro ČR počítačová gramotnost dospělé populace. Tyto problémy jsou v příslušných koncepčních dokumentech pojmenovány, problémem je však naplňování cílů v nich stanovených. Zvýšení počtu studujících škol terciárního stupně a zejména zvýšení počtu absolventů kratších studijních programů je spojeno s nabídkou kvalitních bakalářských programů, které musí poskytnout prakticky orientované ucelené vzdělání. To se neobejde bez zájmu akademických pracovníků a akcentace odborného přístupu. Zvýšení podílu studentů ze znevýhodněného prostředí souvisí s aktivnější rolí pedagogů a cílenou finanční podporou. Zlepšení úrovně gramotnosti populace je závislé na úspěšné realizaci kurikulární reformy, a to nejen při zpracování kvalitních kurikulů, ale zejména při jejich uvedení do praxe. Bez široké osvětové kampaně a možností doplnit si kvalifikaci nelze očekávat, že se učitelé s reformou ztotožní, že budou ochotni překonat zavedené stereotypy.

Nízká profesní a geografická mobilita je problémem, který je prohlubován skutečností, že v ČR stále ještě není výhodnější pracovat, než pobírat sociální dávky. Mezi další příčiny patří rovněž vysoké náklady na bydlení v cílových regionech a nepříznivá relace mezi náklady na pravidelnou dojížďku a pracovními příjmy. Je nezbytné prosadit takový systém sociálních dávek, který stimuluje k přijetí i méně honorované práce, a dále pokračovat ve snižování daňového zatížení práce. Rychlejší liberalizace trhu s bydlením by měla vést k rozšíření nabídky cenově dostupného nájemního bydlení. Pravidelnou dojížďku do zaměstnání na delší vzdálenosti je možné podpořit vhodným systémem dotací zaměstnavatelům nebo zaměstnancům.

Kvalita lidských zdrojů z hlediska potřeb znalostní ekonomiky nemá dostatečný rozsah a zejména dynamiku. To platí jak pro současné zdroje alokované v kvalifikačně náročných profesích a odvětvích, tak zejména pro budoucí zdroje, které jsou nyní připravovány vzdělávací soustavou. I když je v ČR zaměstnanost v technologicky náročném zpracovatelském průmyslu jedna z nejvyšších, tento údaj není důkazem jeho technologické vyspělosti. Uvnitř tohoto odvětví je velká část pracovní síly vázána v činnostech, které nevyžadují vysoké kvalifikace. Zastoupení znalostně náročných služeb, a v rámci nich technologicky náročných služeb, je v ekonomice ČR nízké, nízký je i podíl činností vyžadujících vysokou úroveň kvalifikace. Opatření je třeba směřovat do růstu nabídky technicky vzdělané pracovní síly, která bude stimulovat příliv technologicky náročných investic a současně investiční podíky vázat na tento typ investic.

Zdroje pro příliv terciárně vzdělaných mladých odborníků do kvalifikovaných profesí jsou pouze poloviční ve srovnání se zeměmi EU. Nedostatečný je počet absolventů technických a zejména přírodovědných oborů. Je třeba rozšířit přístup ke studiu

těchto oborů a zvýšit jejich atraktivitu zpružněním studia, lepším vybavením laboratoří a technického zázemí škol a jejich napojením na praxi. Dobrá příprava ke studiu na těchto náročných oborech a podpora zájmu o ně závisí na kvalitě středoškolské výuky a na vhodném poradenství. Finanční účast studentů by jistě přispěla ke zvýšení odpovědnosti při výběru oboru studia i ke zvýšení úsilí studium úspěšně dokončit. Příprava špičkových odborníků je závislá na kvalitě terciárního školství, kde je nezbytné zvýšit zejména kvalitu výsledků vědeckého bádání a jejich využitelnost v praxi.

Dospělá populace v ČR se ve srovnání se svými evropskými protějšky jen velmi málo účastní **celoživotního vzdělávání**. Největší rozdíl se projevuje u středoškoláků a u mladších věkových skupin, ale i u kvalifikačně náročných profesí, což se může stát bariérou technického pokroku a inovací. Pro zlepšení této situace je rozhodující vytvořit prostředí, které by pozitivně ovlivňovalo a usměrňovalo jak poptávku po dalším vzdělávání, tak i nabídku vhodných programů.

Poptávková strana souvisí s rozšířením přístupu k dalšímu vzdělávání pro všechny sociální i kvalifikační skupiny obyvatelstva, kterému zatím brání četné finanční, informační a systémové bariéry. Je třeba zavést finanční stimuly zaměřené na jednotlivce v podobě např. daňově odpočitatelných položek, vzdělávacích voucherů, cílených stipendií, výhodných půjček, případně dalších nástrojů, které se osvědčily v praxi evropských zemí. Kromě stimulace zájmu o další vzdělávání je důležité rozšíření a kultivace podnikmých informačních a poradenských služeb, které jsou zatím roztržštěné a neúplné. Překonání bariér v případě rekvalifikací je spojeno s výraznějším finančním zvýhodněním osob v rekvalifikaci a zejména se zvýšením mezního účinku mezd oproti sociálním dávkám a se změnou konstrukce sociální podpory.

Důležité je rovněž vytvoření podmínek pro uznávání nabytého vzdělání. Určitý pokrok byl již učiněn v legislativě, ovšem její využití naráží zejména na absenci národní soustavy kvalifikací, ale i institucionálních podmínek a nástrojů pro uznávání výsledků neformálního vzdělávání a znalostí získaných praxí. Na nabídkové straně je výzvou kvalita programů, která se s výjimkou školních a rekvalifikačních programů systematicky nevyhodnocuje. To předpokládá vytvoření institucionálních struktur a nástrojů pro posuzování úrovně vzdělávacích institucí, pro ověřování kvality vzdělavatelů a kvality vzdělávacích programů. Dílčí aktivity, které se v oblasti akreditace a certifikace vyskytují, je třeba propojit a doplnit do uceleného systému.

Rozsah investic do vzdělávání není dostatečný v počátečním ani v dalším vzdělávání. Omezené prostředky udržují neúměrně nízké mzdy učitelů, zastaralé vybavení pro výuku a brání rychlejšímu zavádění reformních kroků a zvyšování kvality vzdělání. Investice podniků do vzdělávání rovněž nedosahují průměru zemí EU-15. Tato klíčová aktivita pro udržení konkurenceschopnosti podniku by měla být výrazněji podpořena jak v rámci stávajících investičních pobídek, tak opatření spolufinancovaných ze strukturálních fondů, ale i novými nástroji daňového či dotačního charakteru. Zejména je důležité podpořit vzdělávací aktivity v malých a středních podnicích, které jsou v tomto ohledu znevýhodněny.